

Âşık Şiirinin Siyasallaşması Üzerine Bir Deneme 1960–1980©

Yard. Doç. Dr. Salahaddin BEKİ*

Bu bildirimizde söz konusu edeceğimiz siyasallaşmanın ne anlama geldiğini ya da bizim siyasallaşmadan neyi kastettiğimizi açıklayabilmek için Cumhuriyet dönemi âşık şiirinde politik yerginin tarihi üzerinde kısaca durmak istiyorum. Geleneksel âşık şiirinde bir tür olarak karşımıza çıkan taşlamalar kurulu düzenin eleştirisinden başka bir şey değildir. Burada eleştirilen doğrudan kurulu düzenin devamından yana olan etkin güçlerdir. Eleştirilerde bozuk, çürümüş düzen, yoksulluk, devlet adamlarının zulmü gibi genel konular dile getirilir. Yapılan eleştirilerin politik bir mahiyet alması ise “*tekke gibi, göçebe aşiret gibi birimlerin Osmanlı Hükümeti ile çatışmalara girmesiyle başlamıştır*” (Başgöz 1986a: 181–191). Pir Sultan ve Dadaloğlu’nun şiirlerine bu açıdan bakmak gerekir. Birincisinde kurulu düzene alternatif olarak İran şahları; ikincisinde ise var olan/ süregelen göçebe düzenin devamı savunulmaktadır.

“*İç çatışmaların, savaşların etkileri yaygınlaşıp Anadolu’nun yoksulluğu büyümeye başlayınca âşıkların, askerlik gibi, yargı organları gibi vergi alma gibi bürokrasi gibi toplum kurumlarına yönelik kınamaları ve taşlamaları yoğunlaşır*” (Başgöz 1986a: 181–191). 19. yüzyılda Seyranî, Ruhsatî, Serdarî gibi âşıklar çok ağır eleştiriler söylemeye başlarlar: Hatta Ruhsatî bu yüzden hapse bile girer.

Ruhsatî’nin hapse girmesine sebep olan şiiri şöyledir:

Şevketlüm bir defa tebdil kıyafet
Gezmek vecibe-i zimmetinizdir
Memleketin bir tutarı kalmadı
Dizmek vecibe-i zimmetinizdir

Sormadan verirsin rütbe nişanı
Görelim içinde var mı imanı
Vezirlerin ıslahına fermanı
Yazmak vecibe-i zimmetinizdir

Dize çıktı musibetlik harmanı

© VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, 27 Haziran-01 Temmuz 2006 Gaziantep’te Sunulan Bildiri Metnidir.

* Ahi Evran Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırşehir

Ancak senden olur bunun dermanı
Haberin yok batırdılar cihanı
Süzme vecibe-i zimmetinizdir

Fürûmaye çıktı sadre oturdu
Fakir fukaraya verir patırtı
Rüşvetçiler ortalığı batırdı
Sezme vecibe-i zimmetinizdir

Âşık Ruhsatî'nin canı dağlandı
Ne yaman mihnete kaldı eğlendi
Adaletin kapıları bağlandı
Çözmek vecibe-i zimmetinizdir (Kaya 1999: 381–382)

20. yüzyılın başlarında 19. yüzyıldan devralınan aruzla şiir söyleme modası devam etmektedir. “*Bu dönem ürünlerine bakıldığında halk şairlerini birer divan şairi özentisi içerisinde geleneksel işlevlerini bir kenara bırakmış olarak görürüz*” (Turan 1995: 43–44).

Cumhuriyetin kurulması yukarıda çok kısa olarak değindiğimiz yergi geleneğinde bir duraklamanın, bir kopuşun yaşandığı yıllardır. Cumhuriyeti kuranlar, iş başına vatani kurtararak gelmiş olmanın saygınlığı içerisinde âşıklar tarafından hem övülmüş hem de alkışlanmışlardır. Her alanda yenilik getirmek isteyen Cumhuriyet, yeni rejimi halk kültürü üzerine kurmaya çalışmaktadır. Bu kültürün temsilcileri olarak âşıklar ilk başlarda Halkevlerine buyur edilir. Bunlardan Köy Enstitülerinde usta öğretici olarak istihdam edilenler de olur. Birçok aşkın şiirleri halkevleri marifetiyle yayımlanır. “Halk Şairlerini Koruma” adı altında dernekler açılır. “Halk Şairleri Bayramları” düzenlenir. Âşıklara bu ilginin temelinde, Cumhuriyetin ilk yıllarında ağa, eşraf dışında halkla kurulabilen en kestirme yolun âşıklardan geçmesinin yanında yeni rejimin halka benimsetilmesi konusunda âşıklardan istifade etme amacı da etkili olmuştur.

Bu dönemde cumhuriyetle birlikte yaratılmak istenen kültürel kurumlaşmayı en kısa sürede ve çağdaşı birçok sanatçıdan farklı boyutta algılayan ve şiirlerine yansıtan Âşık Veysel önemli bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Veysel, Cumhuriyet Türkiye’sinin ozan ihtiyacını karşılamış, gerçekleştirilen inkılapların yurdun en ücra köşelerine kadar benimsetilmesinde ve yayılmasında önemli bir isim olmuştur. Her zaman millî birlikten yana olan Veysel 60’ı yıllarda etkisi

gittikçe artan protest/muhalif tavrından yana olmamıştır. Habib Karaslan, Ali İzzet, Ozan İhsanî, Mahzuni Şerif'in muhalif tavrına karşın Veysel her zaman birlik-beraberlik türküleri söylemiştir. Veysel'in bu tavrı, politikleşen birçok kişi tarafından çok ağır bir dille eleştirilmesine sebep olmuştur: Âşık Zamanî;

Çok dokundu mızrap ile tellere
Bozuk perdeleri görmedi Veysel
Ağıt yaktı bülbül ile güllere
Dikene elini sürmedi Veysel

Ağlayıp sızladı derdini döktü
Vurdular başına boynunu büktü
Çobandı ağanın koyununu güttü
Ver benim hakkımı demedi Veysel

Balta sapı için çattı hırsıza
Dur demedi sömürücü arsıza
Vatandaş muhtaçken ekmeğe tuza
Bunun nedenini sormadı Veysel

Der Zamanî Veysel büyük ozandı
Halkın değil kendi kendin yazardı
Sözü hançer iken kaçıp saklandı
Zalimin başına vurmadı Veysel (Öztelli 1974; Öz 1994: 43'ten)

Hasan İzzettin Dinamo da Veysel'i "*Faşistlerin değil de tutucuların eğlendiricisi olarak ayarlanan zavallı Âşık Veysel yoksul Anadolu halkının sözcüsü olmaktan çıkıp Ankara bürokratlarının eğlencesi olmuştu*" şeklinde suçlamıştır (Dinamo 1974; Öz 1994: 53'ten). Burada geçen "tutucu" kelimesinin sağ anlamında kullanıldığını belirtelim. Her ne kadar Veysel, sağda kabul edilen bir isim olsa da günümüzde hem soldan hem sağdan Türkiye'nin kucakladığı bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü o, yaşamını yitirdiği 1973 yılına kadar âşıklık geleneğini devam ettiren birkaç önemli isimden biridir. Bizim burada Veysel'i ele alışımızın sebebi de budur.

Cumhuriyetin ilk yirmi yılı âşıklarla yeni düzenin barışık olduğu dönemdir. 1940'lara gelindiğinde durum değişmeye başlar. Bu dönemde, köyden kente göçlerin artması ve İkinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu ekonomik buhran sebebiyle âşıklar arasında, idareci tabakayı hedef alan tek tük yergiler

dillendirilmeye başlanır. Bu konuda karşımıza çıkan ilk isim Habib Karaslan'dır. Karaslan'ın 1943'te söylemiş olduğu;

Zenginler fakire zulüm ediyor
Ofis buğdayını muhtarlar yiyor
Tahsildar da rakı parası diyor
Borcunun hesabın bilmez köylü

Türkiye bu harbe girmedi derler
Hazar mı sefer mi bilmez köylü (Başgöz 1986b: 192–203).

***

Habip bu hileyi sezen
Yedi yıldır gurbet gezen
Halk Partisi halkı ezen

Parti değil baş belası (Başgöz 1986b: 192–203) şiirleriyle Halk Partisi ve onun lideri İnönü'yü ciddi bir şekilde eleştiren Habip, 1946 yılından itibaren Demokrat Parti'ye gönül veriyor:

Biz köylüyüz var abamız
Halkı yükseltmek çabamız
Demokrattır öz babamız
Ayrılma sen izine gel

Halk Partisi dendi kime
Yaran varsa bakmaz eme
İktidara sahip deme
Hiç korkmadan yüzüne gel

Der Habip Karaslan gönül yıkılmaz
Demokrasi hiçbir güçlükten yılmaz
Türk köylüsü Demokrat'tan ayrılmaz
Hürriyet istiyor orada kaldı (Başgöz 1986b: 192–203).

Habip Karaslan Demokrat Parti'ye desteğini sadece şiirleriyle değil bizzat çıktığı seçim gezileriyle de sürdürür. 1949 sonbaharında çıkmış olduğu bir seçim gezisinde İnönü'ye hakareten tutuklanıp 102 gün hapis yatan Habip, o gün için partisinin seçim zaferini dört duvar arkasından takip etmek zorunda kalır. Seçimlerin üzerinden daha bir yıl geçmeden Habip bu sefer uğruna hapis yattığı partisini büyük bir hayal kırıklığı içerisinde eleştirmeye başlar:

Çok memleket gezdim ben kana kana
Osandım millete dert yana yana
Zengin Egeliyi bastı bağına

Demokrat dediği lordlar partisi

Bundan böyle bunlara oy verilmez
Fakir zümre başlarına derilmez
Bahçelere pis kokudan girilmez
Değişmiştir Ankara'nın havası (Başgöz 1986b: 192–203).

Der Habip Karaslan döndü
Evdeki çiramız söndü
Devrimiz aksine döndü
Bu da Demokrat çağıdır (Başgöz 1986b: 192–203).

Habip Karaslan gibi Ali İzzet Özkan da aynı dönemde Halk Partisi'ni yeren Demokrat Parti'yi öven şiirler söylemektedir. Ali İzzet'in 1942'de söylediği “Kıtlık Destanı” doğrudan İnönü eleştirisidir:

Ak bez bulamadık şal palaz giydik
Kefensiz çok ölü mezara koyduk
Un bulgur yok mısır kulağı yedik
Çoluk çocuk sabi sıbyan aç kaldı (Başgöz 1979: 24).

1950'de Demokrat Partinin iş başına gelmesi Ali İzzet'i çok sevindirir. Yeni idareyi “Mehdi Demokrasi” diye yüceltir:

Kıral öldü put kırıldı
Halas olduk cehaletten
Zulmun sarayı yıkıldı
Kurtulduk biz esaretten

Karanlık yere gün doğdu
Hürriyet yağmuru yağdı
Halkın ahı göğe ağdı
Sefaletten zulumattan

Çıktı Mehdi Demokrasi
Zalimin kesildi sesi. (Başgöz 1979: 25).

Ali İzzet de çok geçmeden yaşadığı hayal kırıklığını şu dizelerle dile getirir:

Demokrat Parti'yi taze kız sandık
Çirkin çıktı kahpe çıktı dul çıktı
Alnım açık yüzüm ağ dedi kandık
Yüzü kara çıktı başı kel çıktı

Bunların mevki kazanmak fikiri
Düşünen kim bizim gibi fakiri

Has kumaşık dedi bize her biri
Kendir çıktı keten çıktı çul çıktı (Başgöz 1979: 26; 1986a: 181–191).

Ali İzzet, söylediklerinden dolayı birçok defa tutuklanır, kısa aralıklarla hapis de yatar. 1960 İhtilalinden sonra Türkiye İşçi Partisi (TİP) ile ilişki kurar. Bu partinin öncülüğünde kurulan Âşıklar Derneği'ne katılır. Başka âşıklarla birlikte TİP'in düzenlediği gezilere çıkar (Başgöz 1979: 27).

1960 İhtilalinden sonra Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ile görüşür. Cemal Gürsel, ondan alevi köylerini dolaşmasını ve ihtilalin savunuculuğunu yapmasını ister. Ali İzzet söylediklerinden dolayı birçok soruşturma geçirir. Kısa aralıklarla hapis yattığı da olur. Bu halet-i ruhiye içerisinde Ali İzzet, “Ne sağdayım ne soldayım efendim” dese de her zaman sola yakın durmuştur.

1960 İhtilali ve ardından yapılan Anayasa, âşık şiirinde önemli bir dönüm / kırılma noktasını oluşturur.

1963'e gelindiğinde Sefer Aytekin ve Fikret Oytam'ın öncülüğünde bir “Âşıklar Derneği” kurulur¹. Bu derneğin kuruluş macerasını Mahsuni Şerif'ten aktarmak istiyorum: *“Bu dönem TİP'in kuruluş yıllarına rastlıyordu. TİP yöneticileriyle ilişki kurduk. Bize yalnız onlar sahip çıkıyordu. Başka kimseyi tanıımıyorduk, bizimle ilgilenen yoktu. Bir Âşıklar Derneği kurmamız gerekti. Nedeni şu idi. Türkiye'de halk ozanları sürekli ezilmişlik, yoksulluk içinde yaşamışlardı. Bu durumdan tamamen olmasa da kurtulmaları gerekti. Örgütlenmeleri gerekiyordu. Biz bu gerekeni yaptık. Âşıklar Derneğini kurduk. Sesimizi duyurmaya, çeşitli yerlerde konserler vermeye çalıştık. Bu çabalarımızda başarılı da olduk. Dost Fikret Oytam'ın ve Gazeteciler Sendikası'nın desteği ile konserler verdik. Zamanın Turizm Bakanı Nurettin Ardiçoğlu'na çıktık, yardım istedik. O zaman TRT doğrudan Turizm Bakanlığına bağlı idi. Radyo'dan Nurettin Ardiçoğlu'nun direktifi üzerine Âşık İhsanî'ye Kul Ahmed'e ve bana söyleme izni verildi. (<http://www.radyobaris.com.tr/OzanDetay>)”*

Böylelikle âşıklar geleneksel icra ortamlarından – köy, kasaba kahvesi, gecekondu semtlerinde kendiliğinden oluşan muhabbet ortamları- hayli uzaklaşırlar. Artık onların hitap ettiği kitleler, daha önceden örgütlenmiş sinema salonlarındaki ya da bir siyasi parti tarafından organize edilen kapalı spor salonu veya stadyumlardaki belli bir siyasi fikrin/oluşumun taraftarlarıdır. Âşıkların hitap

¹ Bu dernek, Devrimci Ozanlar Derneği, Türk Halk Ozanları Derneği vb. isimlerle de anılmaktadır.

ettiği kitleler siyasallaştıkça aşığın kendisi de siyasallaşacak, bunun sonucu olarak âşıklar da sazlariyla sözleriyle yeni bir oluşumun sözcüsü konumuna geleceklerdir.

1965 yılına gelindiğinde CHP tarafından Türk siyasi hayatına unutulmaz bir kavram hediye edilir: “Ortanın Solu”².

“Türk siyasi hayatında “sağ” kelimesi ilk defa ‘ortanın solu’na mensup insanlar tarafından, ortanın solunda olmayanları tarif etmek, nitelemek ve aşağılamak maksadıyla kullanıldıktan sonra şaşırtıcı bir yaygınlık kazanmıştır” (Alkan 1998: 17–28).

Bu sağ sol ayrışması âşıklarımızın kendilerini tanımlamalarında da karşımıza çıkar. Mahzuni Şerif; *“Ben alevî bir aileden gelme olduğum için kök kültürümde Alevilik ve Bektaşilik yatar, siyasal rengime gelince; ben demokrat solcu bir ozanım. Ancak insan sevgisi din anlayışında en büyük isimdir”* (Zaman 2000: 21) şeklinde kendini tanımlar.

Siyasal alandaki bu ayrışma âşıklar arasında da kendini çok açık bir şekilde gösterir. TİP bünyesinde “Âşıklar Derneği” çatısı altında toplanan âşıkların sol söylemi; çok geçmeden Feyzi Halıcı önderliğinde Konya’da ilki 1966’da düzenlenen Âşıklar Bayramı’yla da Devletçi ve sağa yakın bir söylemin dillendirildiği birçok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir. İlhan Başgöz, *“Âşıkları toplayıp onlara dudakdeğmezler ısmarlamakla, geleneksel âşık şiirini ayakta tutmak kolay iş olmayacak”* diyerek tavrını ortaya kor (Başgöz 1986a: 181–191). Hatta özel görüşmelerimizde, Konya’da düzenlenen âşıklar bayramı ile ilgili fikrin Orhan Şaik Gökyay tarafından ortaya konduğunu bu bayramın TİP çatısı altında toplanan âşıklara alternatif olarak düzenlendiğini söylemişti (Van, Mayıs 2002, özel görüşme). Mahmut Erdal 26 Ağustos 1995’te gerçekleştirilen ve masrafları TBMM tarafından karşılanan bayrama çağırılan âşıklar için; *“Kars’ın, Erzurum’un, Adana’nın sağ görüşlü âşıkları”* nitelemesinde bulunmaktadır (Erdal 1998: 151). Murat Küçük’e göre devlet, Konya Âşıklar Bayramı marifetiyle

² Ali İzzet bir dörtlüğünde “ortanın solu”ndan şöyle bahseder:
İnsanlık ortanın solunu tutar
Soyguncular hürriyete taş atar
Yabancılar güzel güzel mal satar
Türk’ün pazarında vatan bizimdir (Başgöz 1979: 179)

âşıkları devletleştirmeye çalışmaktadır (Küçük 1995: 45–46). Bu konuda Rıza Zelyut da “*Burjuvazi, aynen Osmanlı padişahlarının yaptıkları gibi kendi propagandalarını bu bilinçsiz ozanlar vasıtasıyla yaptırmaktadırlar. Özellikle Konya Âşıklar Bayramı gibi törenler düzenleyerek bu ozanları maddî ve manevî yönden desteklemektedirler.*” diyerek Murat Küçük ile aynı görüşte olduğunu sergiler (Zelyut 1982: 64). Burada şunu söylemek gerekiyor. Konya Âşıklar Bayramı’na ağırlıklı olarak sağ görüşlü âşıkların katıldığı doğrudur³. Durum böyle olmakla birlikte bu tebliğde anlatmaya çalıştığımız ve örneklerini sıralayacağımız politik şiirlerin Konya Âşıklar Bayramı’nda söylenmediği daha çok geleneğe uygun türlerde şiirlerin icra edildiği bir gerçektir⁴.

Bu konuyu fazla uzatmadan TİP’in bünyesinde toplanan âşıklardan ve dile getirdikleri sol söylemden bahsetmek istiyorum. Burada iki isim ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi Ozan İhsanî diğeri Mahzuni Şerif’tir.

Ozan İhsanî yukarıda bahsettiğimiz Habip Karaslan ve Ali İzzet’te görüldüğü üzere 27 Mayıs İhtilalinden önce Demokrat Parti’ye övgüler yağdırmaktadır:

Hey ağalar bahtiyarız mes’uduz

Evvel Allah sonra Demokrat Parti

Her köşesi cennet dolu yurdumuz

Evvel Allah sonra Demokrat Parti (Makal 1969: 27)

Milli Birlik Komitesi tarafından ihtilalin haklılığını anlatmakla görevlendirilince, İhsanî gittiği yerlerde “Evvel Allah sonra kahraman ordu” demeye başlar. Daha sonraki yıllar İhsanî’nin sanatında tek düzeliğe doğru bir gidişin olduğunu gösterir. İhsanî, çivisi, çekici ve gürzü ile zanaatçıları sömürücüleri ezmeye çağırır:

Al kardaşım al eline gürzünü

³ Konya Âşıklar Bayramı’na zaman zaman solcu diye niteleyebileceğim kimseler katılmış ise de ağırlığın sağda olduğu aşikârdır. Ancak yılda bir defa bir aya gelmekle bir dernek çatısı altında bulunmak aynı şey olmasa gerek. İlk dört bayrama katılan âşıkların listesi için bkz.: Mehdi Halıcı-Mesut Doğu, **Türk Halk Şiirinin Altın Kitabı: Türkiye Âşıklar Bayramına Katılan Âşıklar ve Yarışma Sonuçları**, Doğu Matbaası, Konya 1970.

⁴ Bkz., Feyzi Halıcı, **Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri, Göldeste**, AKM Yayınları, Ankara, 1992.

Vur zalimin zulmüne vur (vur be vur)
Kendi rahatını kendi elinle
Zor değil be kendin için kur (be kur) (Demir 2004: 42–45).

***

Bırakın şu karanlıktan
Beni çıkmak istiyorum
Yeni için eskileri
Vurup yıkmak istiyorum (Demir 2004: 42–45).

***

İşimiz bu heheheyt be
Sosyalizmi örüyoruz
Kırmızı bir bayrak gibi
Maviliğe yürüyoruz (Demir 2004: 42–45).

***

Haydin bire canlar tezden
Korku çıksın gitsin gözden
Faşistleri içimizden
Atalım bir atalım bir (Demir 2004: 42–45).

Yer yer slogan yapaylığına düşen İhsanî'nin, şiirleri genel karakteri itibariyle “*antiemperyalist, yurtsever, demokrat ve sosyalist içerikli militan, devrimci şiirlerdir*” (Demir 2004: 42–45). Bir örnek olması bakımından “Hehhheyyyytt Bee!....” başlıklı şiirinden örnek okumak istiyorum:

Geliyor hey bire dostlar geliyor
Koca halkım kalka kalka geliyor
Yıkılası zorbalığın üstüne
Her bir yandan aka aka geliyor

Yivli hançer gibi sıyrılmış kından
Ne ölüm korkusu ne de bir zindan
Orta çağın kahpe karanlığından
Kurşun gibi çıka çıka geliyor

Poyraz yemiş sarı siyah yüzüyle
Her cümlesi küfür dolu sözüyle
Çanağından çıkmış iki gözüyle
Aç toprağa baka baka geliyor

Köylüsü kentlisi ederek toyu
Bir elinde kitap birinde oyu
Kendisinden olmayanı yol boyu
Ateşleyip yaka yaka geliyor

Vakti gelmiş durmaz olmuş yuvada

Bir ayađı dađda biri ovada
Saçları rüzgârda eli havada
Yumruđunu sıkı sıkı geliyor

Yaşamak hırsıyla kendi çağını
Kalkan etmiş yüreğinin dağını
Kendi düzeninin al bayrağını
Tepelere çeke çeke geliyor (Âşık İhsani 1977: 123–124)

Bu dönemin önde gelen diğer siması ise Mahzuni Şerif'tir. Kendisini demokrat solcu bir ozan olarak tanımlayan Mahzuni 1963'ten itibaren politik yelpazenin iyice soluna kayar. Seslendiđi topluluklar siyasallaştıkça kendisi de politikleşecek, şiirlerinde işlediği temalar da çeşitlenecektir.

Ülkedeki kötü ekonomik gidişatın “az gelişmiş kapitalizm”in eseri olduğunu söyleyen Mahzuni, kapitalizmin en belirgin kaynak toplama aracı olan ‘zam’ı eleştirir:

Bu ne biçim adalettir
Öldürecek zam fakiri
Açlık en büyük nahlettir
Öldürecek zam fakiri

Dert mi yesin fakir hamal
Aman paşa bu nasıl hal
Boynumuzdan gitmez vebal
Öldürecek zam fakiri

Fakir kimden alsın murat
Karnı açtır asık surat
Senin karnın toktur kırat
Öldürecek zam fakiri

Zam zengine dokunmaz ki
Zerrece içi yanmaz ki
Böyle millet kalkınmaz ki
Öldürecek zam fakiri

Mahzuni bu dertler derin
Aferin beyler aferin
Vay haline vay köylerin
Öldürecek zam fakiri (Aktaş 2000: 140)⁵.

---

⁵ Mahzuni Şerif'in “Öldürecek zam fakiri” adlı bir şiiri daha vardır. (Bkz.: Aktaş 2000:200).

Mahzuni, 70’li yıllarda doruğa çıkan gençlik hareketlerinin “Bağımsız Türkiye” sloganına “Amerika katil katil” diye ses katacaktır:

Bütün insanlık adına
Amerika katil katil
Hukuk yapar kendi teper
Amerika katil katil

Vietnam'ın suçu nedir
Hür yaşamak ayıp mıdır
Atom patlat ister kudur
Amerika katil katil

Türk Milleti Türk Milleti
Nerden gelmiş elin iti
Bu gidişin sonu kötü
Amerika katil katil

Bir gün gramlar bir olur
Kilodan hakkını alır
Zalim olan belâ bulur
Amerika katil katil

Mahzuni Şerif uyuma
Gün geldi çattı akşama
Bizden selam Vietnam'a
Amerika katil katil (Aktaş 2000: 48)

Mahzuni’nin şiirlerinde, sömürüye, zulme, emperyalizme başkaldıran 68 kuşağı ile bu özellikleri taşıyanlar yiğit olarak nitelendirilmektedir:

Doğudan batıya bir ses yükselir
Yiğitler, yiğitler bizim yiğitler
Gâvur dağlarından Dadallar gelir
Yiğitler, yiğitler bizim yiğitler

Göğsü toprak, toprak öfke oyuklu
Anası ağlamış öfke yayıklı
Elinde dirgeni kara bıyıklı
Yiğitler, yiğitler bizim yiğitler

Karşıdan geliyor elinde dirgen
Sırtı yırtık, yırtık omzunda yorgan
Yaktı anamızı zalim kemirgen
Yiğitler, yiğitler bizim yiğitler

Mahzuni Şerif'im yiğit yavrusu
Anadolu'sundan yoktur kaygısı
Sizin değil beyler için doğrusu
Yiğitler, yiğitler bizim yiğitler (Aktaş 2000: 13–14)

Mahzuni Şerif ile ilgili değerlendirmelerimi, pek çok toplumsal hoşnutsuzluğun simgesel ifadesi haline gelen ünlü “yuh yuh” dizeleri ile bitirmek istiyorum:

Uzaktan yakından yuh çekme bana
Sana senin gibi baktım ise yuh
Efendi görünüp bütün insana
Hakkın kullarını yıktım ise yuh

Ben hoca değilim muska yazmadım
Ben hacı değilim Arap gezmedim
Kuvvetliyi sevip zayıf ezmedim
Namussuza boyun büktüm ise yuh

Ne demek efendim beyle amele
Fakir soymak yakışır mı kemâle
Rüşveti hak bilip her dakika hile
Yapıp yapıp kafa çektim ise yuh

Mahzuni'yim benden başlar asalet
Asillere paydos beye nihayet
Şu insanlık derde düşerse şayet
Ben onu sevmekten bıktım ise yuh (Aktaş 2000: 12–13)

Mahzuni Şerif'in dışında;

Anadolum şu perişan haline
Sağır yandı dilsiz yandı kör yandı
Zincir vurmuş Hızır Paşa koluna
Abdal yandı Sultan yandı pir yandı

Özgürlük türküsün çaldı söyledi
Ruhi Su söyledi Neyzen neyledi
Zindanı ömrüne mekân eyledi
Nazım yandı Hikmet yandı Ran yandı

Açtın kucağımı kalles lortlara
Bilmem neden yar olmadın mertlere
Senden uzaklarda düştü dertlere
Yılmaz yandı Güney yandı fer yandı

Tef çalınır kalleşlerin oynunda
Bir yarasın vatansever beyninde
Yağlı sicim koç yiğidin boynunda
Deniz yandı İnan yandı dâr yandı

Sinan'ın Yusuf'un tutuştu özü
Analar bacılar çektiler yası
Nurhak Dağları'nda eylem kavgası
Mahir yandı Çayan yandı har yandı

Hüküm sürer Osmanlı'nın kör kadı
Çarşafa bürünür peçeli cadı
Abdi Ağaların İnce Memed'i
Yaşar yandı Kemal yandı der yandı

Sulanmıştım şehitlerin kanıyan
Parsellendim sarayılan hanıyan
Mahmut Erdal sever seni canıyan
Özü yandı gözü yandı zar yandı (Erdal 1998: 169–170) Deniz Gezmiş,

Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'a ağıt yakan Mahmut Erdal'ı

Ozanların kahramanı
Pirim Pir Sultan'ım canım
Direnenin öz cananı
Pirim Pir Sultan'ım canım

Solmaz benim kızıl gülüm
Nazım der ki: illa bilim
Dönüş yoktur olsun ölüm
Pirim Pir Sultan'ım canım

Mazlumlardan yana ahlı
Özgür yarına sabahlı
Omuzu sazdan silahlı
Pirim Pir Sultan'ım canım

Şah Turna'nın halk nefesi
Haykırıyor yüksek sesi
Devrimcinin ilk öncüsü
Pirim Pir Sultan'ım canım
(Yiğit Aslan'ım İnan'ım!..) (Şah Turna 1998: 187) diyen Şah Turna'yı

Bak arkadaş madem girdin savaşa
Bin yara alsan da gene ağlama
Bir çember içinde tutarlar taşa
Esir düşsen bile yine ağlama

Denizde bir filo karşına çıkar
İçi düşman dolu hep sana bakar
Tetikler tepecek barutu kokar
Gözüne kan dolsa yine ağlama

Aklında ne varsa korkmadan söyle
Sen de bilirsin ki gitmez böyle
Cephede hep zafer türküsü söyle
Namluyu temizle sakın ağlama

Toprakta kanın var bayrakta kanın
İşte şahididir tarihler bunun
Seni mahkûm eden paralı kanun
Zindanda çürüsen bile ağlama

Zamanî'yim bu düzenle kavgam var
Dinle dostum sana çokça sözüm var
Bizde nice Deniz Mahirler doğar
Ölene matem yok sakın ağlama (Doğan 1996: 207) diyen Âşık Zamanî'yi

Anadolu susuz susuz kuyular
Her gün artar işsiz güçsüz sayılar
Havyar yerken kompidor dayılar
Halk sınıfı tüm miğdemiz aç bizim (Erdal 1998: 101) diyen Tanırlı Âşık
Yener'i

Sermaye düzeni yıkılmadıkça
Halka dönük düzen kurulamaz ki
Yabancı üst yurttan sürülmedikçe
Korkusuz bir rüya görülemez ki

Bağımsız Türkiye hürleşmedikçe
Gerici akımlar körleşmedikçe
Gerçek demokrasi yerleşmedikçe
Özlenen hedefe varılamaz ki

Hırsız tilki halk emeğini çaldıkça
İşçi köylü per perişan oldukça
Fikir suçu yürürlükte kaldıkça
Gerçek demokrasi denilemez ki

Kurtuluş savaşı verilmiyorsa
Halka dönük düzen kurulmuyorsa
Mebus işçi gibi yorulmuyorsa
Halkın yaraları sarılamaz ki

Kul Hasan'ın halka danışmadıkça
Gerçekleri tek tek konuşmadıkça
Örgütsel eyleme dönüşmedikçe
Sömürünün çarkı kırılmaz ki (Erdal 1998: 132–133) diyen Âşık Kul Hasan'ı
sol söylemi dillendiren âşıklar olarak sıralayabiliriz.

Sağda ideolojik söylemin 1969'da Milliyetçi Hareket Partisi'nin 1970'te de Milli Nizam Partisi'nin siyaset sahnesine girmesiyle başladığını söyleyebiliriz. “12 Mart 1971 Muhtırasıyla sağ-sol gerginliği önce öğrenci protestoları şeklinde büyük şehirlerdeki üniversite çevrelerinde yaygınlık göstermiş, yelpazenin solunda yer alan bazı gizli örgütler demokratik usullerle verilen mücadeleyi yetersiz görerek silahlı mücadeleye başlamışlardır” (Alkan 1998: 17–28).

Bu gelişmelere paralel olarak sağda, sol söylemi çürütmeye çalışan, sağın özellikle Milliyetçi Hareket Partisi'nin etrafında toplanan ve “ülkücüler” olarak adlandırılan gençlik sergilediği enerji ve idealizm ile 70'li yıllara damgasını vurmuş ve solun karşısında sağı temsil eder konuma gelmiştir (Alkan 1998: 17–28).

Sağ söylemin dillendirilmesinde;

Koy desinler falan fikrin ozanı,
Ozan Ârif sen bırakma ezanı
Bismillah deyip de köhne düzeni
Yıkmayınca bu memleket düzelmez (Ozan Ârif 1987: 60)
***

Kim ne derse desin hey!

Ülkücüyüz mutluyuz

Ülkücülük güzel şey

Ülkücüyüz mutluyuz

Mutluyuz mutluyuz

Yarıdan umutluyuz ⁶ diyen Ozan Ârif, kendini “ülkücü” olarak

tanımlayan bir âşık olarak karşımıza çıkar.

Onun şiirlerinde komünizmle mücadele baş konulardan biridir ve o, komünizmi kızıl afat olarak niteler:

İbret al gardaşım az kulak ver de

⁶ Ozan Ârif'in yayımlanmamış şiirleri arasında bulunan bu metni bize Sayın Cengiz Ayılmaz göndermiştir. Kendisine samimi teşekkürlerimi sunarım.

Ar'ım dersin amma iş işten geçer
Kızıl âfat girer ise bu yurda
Zorum dersin amma iş işten geçer

...
Varlığını göster gardaşım önce
Destek ol hemşehrim ülkücü gence
Kızıl balyoz kuş beynine inince
Varım dersin amma iş işten geçer

Ârif'im sözümü yayın bucağa
İnciri dikerler senin ocağa
Her gece verirler başka kucağa
Karım dersin amma iş işten geçer (Ozan Ârif 1987: 19–20)

Ozan Ârif'in şiirlerinde, Türk milliyetçiliğinin lideri olarak gördüğü Alparslan Türkeş'in apayrı bir yeri vardır. Ozan Ârif, birçok şiirinde “Kendimi teslim ettiğim insan” dediği Alparslan Türkeş'in hayatını ve mücadelesini anlatır:

Ne zaman düşünsem hayret ederim
Vallahi Aslan'ım mazini senin
Anlayayım diye gayret ederim
Anlayamam alın yazını senin

Bin dokuz yüz kırk dört yılından beri
Defalarca ipten dönmüşsün geri
Hak bildiğin yolda bunların biri
Yine kesememiş hızını senin

Velâkin talihin tersine gitmiş
İyilik yaptığın san kin gütmüş
Kimler yedi ise inkâr etmiş
Ekmeğini senin tuzunu senin

Bugün bile neler neler neler var
Gerçi neyi sallar neyi ırgalar
Bülbül diye beslediğin kargalar
Oymaya kalkıyor gözünü senin

İnsanlar işte bu Hakk yardım etsin
Sen benim Başbuğum sen bir yiğitsin
Cahiller ne yana giderse gitsin
Ârifler terk etmez izini senin⁷

---

⁷ Bkz.: Dipnotu 6.

Ozan Ârif, “lkclk” olarak bilinen siyasi hareketin hep içinde olmuş, lkclg ve lkcleri konu alan Şiirleri, savunduğu fikrin mensupları tarafından takdir edilmiŐ onu adeta “davanın bayraktarı” haline getirmiŐtir. Dnemin anarşi ortamında ldrlen lkcleri Őehit olarak gren Ârif birçok Şiirinde bu lkcleri ele almıştır:

Anlasam da usul usul anlatsam
Sana bir lkc nesil anlatsam
Nereden baŐlasam nasıl anlatsam
Unutamam unutamam unutmam

Ruhi Kılıkırın ilk gz ağrımız
Sonra zmen’imiz İmamĐlu’muz
nkuzu’muz derken yandı bağrımız
Unutamam unutamam unutmam

BaŐtan giden bunlar bunlar en baŐtan
Sıf bunlarla çıkamadık ateŐten
Genç ihtiyar Őehit verdik her yaŐtan
Unutamam unutamam unutmam⁸

Ozan Ârif’in dışında

Gemi batıran saray yakanın
Askere polise kurşun sıkanın
DoĐduĐu vatana kem-gz bakanın
Gzne drterdim amma velâkin

Yurduma fesadı getirenlerin
Fitne tohumunu bitirenlerin
Trk’ken TrklĐn yitirenlerin
Kertesin kerterdim amma velâkin

OraĐı ekici zleyenlerin
Bulanık havayı gzleyenlerin
Bunların suunu gizleyenlerin
Burnunu srterdim amma velâkin

Hcrede kasılan eylemcilerin
Moskof davasını sylemcilerin
Sovyeti soygunlar paylamcılarının
Soyunu tartardım amma velâkin

---

⁸ Bkz.: Dipnotu 6.

Kemali Bülbul'üm gelin susturun
İster silah çekin ya kan kusturun
Hak Kur'an dinleyen yüce düsturun
Uğrunda ölürüm amma velâkin (Kemâli Bülbul: 1997: 20) diyen Kemâli

Bülbul'ü;

Âşık olup aramıza
Giremezsin geri çekil
Bayrağımdan Ay-Yıldızı
Silemezsin geri çekil

Bildik kötü niyetini
Etme Moskof'un metini
Sen bu yurdun kıymetini
Bilemezsin geri çekil

Bizim için kavga, düğün
Türk'sen Türklüğünle övün
Türk oğlunun bütünlüğün
Bölemezsin geri çekil

Çıkamam Atamın yolundan
Hakkı bırakmam dilimden
Kan döktüğüm yurd'elimden
Alamazsın geri çekil (Makal 1969: 7) diyen Kul Mustafa (Mustafa
Torûnî)'yı

....

Sonra yine biz kaldık ki
Bu Allah'ın (cc) davasında bu bayrak davasında
Biz kaldık sevdiklerimizle beraber
Senelerce dert sofrasında bal yedik ekmeksiz
Allah'ın davasıdır dedik diyet istemedik

Eğilmedik kırıldık defalarca
Erkekçesine öldük yiğitçesine öldük
İpe giderken satmadık sevdiklerimizi
Kaldırdık hilal sancağını yaşadık bozkurt töresini (Âşık Sefâi 2003: 37)

diyên Âşık Sefâi'yi sağ söylemi dile getiren âşıklar arasında değerlendirebiliriz.

Ortak söylemler olarak başta ABD ve Rusya düşmanlığı gelmektedir. Bu konuda iki soldan bir sağdan; Mahzuni Şerif, Âşık Hasan Devranî ve Ozan Ârif'ten birer dörtlük okuyarak sonuca varmak istiyorum. Mahzuni;

Bütün insanlık adına
Amerika katil katil
Kanun yapar kendi teper
Amerika katil katil (Aktaş 2000: 48) diye haykırırken; Âşık Hasan Devranî;

İnsanları birbirine kırdıran
Biri Amerika birisi Rusya
Gardaşı gardaşa çekip vurduran
Biri Amerika birisi Rusya (Devranî: Tarihsiz) derken, Ozan Ârif de;

Üç belâ var bu dünyanın başında
Amerika Kızıl Rusya Kızıl Çin
Üçü birden fitne-fesat peşinde
Amerika Kızıl Rusya Kızıl Çin (Ârif 1987: 211) demektedir.

Sonuç

Türkiye’deki siyasi yapılanmalar, yapılan ihtilaller, yürürlüğe giren anayasalar, dünya siyasetindeki gelişmeler âşıklar arasında her zaman yankı bulmuştur.

Yukarıda sağ sol şeklinde kategorize etmeye çalıştığımız âşıklarımızın gerek ele aldıkları konular gerekse kullandıkları kelimeler yönüyle belirgin bir ayırışmanın içinde olduklarını görmekteyiz.

Solda; “*ağa, anayasa, aracı, burjuva, bozuk düzen, emperyalizm, faşist, ırkçı, insan hakları, kapitalizm, karaborsacı, komprador, kredi, maskelenmiş surat, namussuz, özgürlük, patron, polis copu, sağcı, sermaye, sosyalizm, soyucu, sömürücü sınıflar, şeriatçı*” vs. kelimeler sıklıkla kullanılırken sağda; “*anarşi, anarşist, dev-solcu, dev-yolcu, eylemci, eyyamcı, komünist, komünizm, maddeci, Maocu, Marksist, militan, Moskof, orak-çekiç, paylamcı, sol, solcu, Sovyetçi, vurguncu*” gibi kelimeler kullanılmıştır.

Kullanılan politik söylem gereği bu dönem şiirlerinde argo da bolca yer almıştır: “*adi, alçak, çakal, devşirme, deyyus, domuz, döl, it, kahpe, kaypak, kaz, kış, münafık, piç, ulan, uşak, ürümek, zağar*” gibi.

Kurulu düzenin değiştirilmesinden yana tavır alan isimlerden İhsanî, Şah Turna ve Ozan Ârif’in şiirlerinde birtakım şiddet içeren ibareler göze

çarpmaktadır. Bunların dışında kalan âşıkların daha ılımlı bir tavır sergiledikleri görülür.

Siyasi çatışmalar neticesinde soldan olsun sağdan olsun kaybedilen kişilerin kahramanlaştırılması söz konusudur.

Bu dönemin şiirine, genel politik ortamın slogan içerikli söylemleri egemen olmuştur. Kendini bu politik akımın dışında tutabilen birkaç âşık dışında – Âşık Veysel gibi- büyük çoğunluğun şiirleri sadece o dönem içerisinde bir anlam taşımış çok geçmeden de anlamını yitirmiştir (Turan 1996: 478). Bu yargıya varırken 1980’den sonraki âşık şiirinin de ele alınması gerektiğini söylemek isterim. Acaba nasıl bir dönüşüm/değişim olmuş.

Dile getirilen söylemlerin farklılaşması, âşıkların geleneksel nazım şekilleri (koşma, mani, destan) dışında şiir şekilleri denemelerine olanak sağlamıştır. Âşık Sefâi ve Ozan İhsanî’de bu durumu görmek mümkündür. Hatta İhsanî birçok şiirinde mahlas da kullanmamaktadır.

Geleneksel âşık terimi yerine solda ozan teriminin özellikle kullanıldığını da belirterek konuşmamı tamamlamak istiyorum.

KAYNAKÇA

Aklan, Ahmet Turan (1998), “Türkiye’de ‘Sağ Gelenek’in Kısa Tarihi”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 51, s.17–28.

Aktaş, A. İhsan (2000), **Anadoluyu Kucaklayan Ozan: Mahzuni Şerif**, Ankara, Ürün Yayınları.

Âşık Hasan Devranî, **Yırtık Aba**, Çankaya Belediyesi, Yayınları No: 10, Tarihsiz.

Âşık İhsani (1977), **Vur Ağanın Başına**, İstanbul, May Yayınları.

Âşık Kemâli Bülbül (1997), **Sanat’ta 50. Şeref Yılım - Samsunlu Âşık Kemâli Bülbül**, Samsun, Canik Belediyesi Yayınları.

Âşık Sefâi (2003), **Badal**, Ankara, Adım Ajans Matbaacılık.

Başgöz, İlhan (1979), **Âşık Ali İzzet Özkan Yaşamı - Sanatı – Şiirleri**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Başgöz, İlhan (1986a), “Türk Halk Edebiyatında Protesto”, **Folklor Yazıları**, İstanbul, Adam Yayınları, s. 181–191.

Başgöz, İlhan (1986b), “Habib Karaslan Ya Da Bir Halk Şairinin Gizli Dosyası”, **Folklor Yazıları**, İstanbul, Adam Yayınları, s.192–203.

Demir, Mustafa (2004), Sosyalist Halk Ozanı: İhsani, **Güney Üç Aylık Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi**, Sayı 27, s. 42–45.

Dinamo, Hasan İzzettin (1974), “Ozan Dolu Anadolu”, **Bütün Yönleriyle Âşık Veysel Yaşamı Sanatı Şiirleri**, (Yay., Hzl., Gülağ Öz), Ayyıldız Yayınları, Ankara, 1994, s.53-57

Doğan, Aydın (1996), **Halkın Cönkü, Güldeste**, Ankara, Yaba Yayınları.

Erdal, Mahmut (1998), **Bir Ozanın Kaleminden**, 4. bs., İstanbul, Anadolu Matbaası.

Kaya, Doğan (1999), **Âşık Ruhsatı**, II. bs., Sivas, Sivas Belediyesi Kültür Yayınları.

Küçük, Murat (1995), “Modern Zamanlar’da Âşık”, **Nefes Aylık Siyasi Kültürel Dergi**, Yıl 2, Sayı 17, s. 45–46.

Makal, Tahir Kutsi (1969), **Sahte Ozanlar: Âşık İhsani ve Ali İzzet’in İçyüzü**, İstanbul, Tarla Dergisi Yayını.

Ozan Ârif (1987), **Bir Devrin Destanı**, Alp Yayınları.

Ozan Şahturna (1998), **Şakiyan Turna: Şahturna**, İstanbul, Can Yayınları.

Öztelli, Cahit (1974), “Âşık Veysel Gerçeği”, **Bütün Yönleriyle Âşık Veysel Yaşamı Sanatı Şiirleri**, (Yay., Hzl., Gülağ Öz), Ayyıldız Yayınları, Ankara, 1994, s. 41-44.

Turan, Metin (1995), “Âşık Geleneği Üzerine”, **Nefes Aylık Siyasi Kültürel Dergi**, Yıl 2, Sayı 17, s. 43–44.

Turan, Metin (1996), **Ozanlık Gelenekleri ve Türk Saz Şiiri**, Ankara, Ürün Yayınları.

Zaman, Süleyman (2000), **Mahzuni Şerif: Yaşamı, Dünya Görüşü, Şiirleri**, Ankara, Toros Matbaası.

Zelyut, Rıza (1982), **Halk Şiirinde Gerçekçilik**, Ankara, Ayko Yayınları.